

Fortællinger om arbejdet som ringer og graver ved Bigum kirke

Helt op til 1970 var arbejdet som landsbygraver ved Bigum kirke uden mekaniske hjælpemidler. Opgaverne var mangfoldige, arbejdet hårdt og lønnen meget beskedent. Sådan husker børnene den tid, hvor Bertel og Søren Halskov varetog jobbet.

Af Ingrid Stage.

Bigum kirke, fotograferet november 2020 af forfatteren.

Bigum Kirke

Bigum kirke, der er fra ca. år 1150, ligger meget smukt ned til Tjele Langsø. Placeringen bliver på [www. Nordens Kirker.dk](http://www.NordensKirker.dk) betegnet som lidt isoleret. Det er da også korrekt, at den i modsætning til mange landsbykirker ikke er bygget højt i landskabet, på en bakke eller midt i landsbyen. Og placeringen så tæt på søen har givet anledning til en del myter om gravenes beskaffenhed. En sejlivet myte er det således, at der skulle være vand i gravene, at de afdøde så at sige lå som druknede lig nede i dybet. Men min far Søren Halskov, der var graver i mere end 20 år fra 1947, har aldrig oplevet vand i de grave, han har skullet gøre klar til en begravelse. Om der kan have været lidt om snakken, før vores

bedstefar Bertel Halskov tiltrådte som graver i begyndelsen af 1900-tallet, har vi ingen viden om. Det gamle foto fra begyndelsen af 1900-tallet kunne godt tyde på, at vandet står lidt højere end nu.

Bigum kirke 1910-1930. Hentet fra Arkiv.dk. Tjele Lokalarkiv.

Vi, der kom jævnligt på kirkegården, har aldrig opfattet kirken som isoleret. Den gamle, nu nedbrændte, landsbyskole lå lige ved kirkestien, og med blot et gadekær imellem ligger kirken direkte overfor de sidste huse i Bigum by og tæt ved Forsamlingshuset. De nærmeste naboer til kirken måtte i 1952 acceptere fredning af arealer nord og vest for kirken for ikke at ødelægge udsynet til kirken og den smukke placering i landskabet. Der må ikke bygges eller plantes stor bevoksning.

Landsbyskolen i Bigum i 1950erne, tæt ved kirken og søen. Foto hentet fra Arkiv.dk. Tjele Lokalarkiv.

Udover placeringen så tæt på søen, adskiller kirken med sit hvidkalkede tårn og stendige rundt om kirkegården sig ikke meget fra andre gængse landsbykirker. Dog har altertavlen **"Kvinderne ved Korset"** fra 1945 gennem årene tiltrukket sig en del opmærksomhed. Den er et eksempel på det 20. århundredes moderne kirkekunst, malet af Stefan Viggo Pedersen (1891-1965), der var en del af det kunstneriske miljø omkring Skovgaardfamilien. Trærammen omkring altertavlen fra samme år er tegnet af arkitekt Hans Georg Skovgaard (1898-1969), hvis farbror var Joakim Skovgaard.

Altertavlen i Bigum kirke: "Kvinderne ved korset", 1945. Kunstneren er Stefan Viggo Pedersen.

Fotografiet hentet fra www.modernekirkekunst.dk. Fotografen er Benny Grey Schuster.

Orglet i kirken er heller ikke helt sædvanligt. Det har der været interesse for fra Nationalmuseets side. Orglet er af gammel dato, hvor gammel ved man ikke, ligesom også oprindelsesstedet er ukendt. Det er købt som brugt i Hobro omkring århundredskiftet. Nationalmuseet måtte dog opgive at få orglet i sin samling på grund af pladsproblemer,

"Vores kirke"

Med jævne mellemrum kom der besøgende udefra, der ønskede at studere altertavle og ramme nærmere, og repræsentanter fra Nationalmuseet kom for at bese orglet. Men kirken var altid aflåst, så nøglen skulle de låne hos graveren, vores far Søren Halskov. Når det var vores far, gæsterne skulle låne nøglen af, ja så måtte kirken jo sådan set være "vores kirke". Sådan forekom det os i hvert fald, da vi var børn.

Halskovfamiliens tilknytning til kirken

Halskovfamiliens tilknytning til kirken går tilbage til begyndelsen af århundredet. Da Søren og familien i 1947 vendte hjem til Bigum og overtog jobbet som graver, afløste han sin 80-årige far, Bertel Halskov, der havde varetaget det i mere end 40 år. Og da Søren godt 20 år senere måtte stoppe med det hårde fysiske arbejde ved kirken på grund af en nedslidt krop, blev jobbet kort tid efter overtaget af hans yngste bror Sofus' kone Ella. Sofus og Ella Halskov havde også overtaget Bertels hus overfor kirken. På det tidspunkt blev min mor Jenny kasserer i menighedsrådet, og op gennem 1970'erne var hun desuden kirkesanger og kordegn. Så Halskovfamiliens tilknytning til kirken har været tæt og langvarig.

Landsbygraverens arbejde ved Bigum Kirke kræver hele familiens indsats

Beskrivelserne og anekdoterne om arbejdet ved kirken bygger primært på erindringer fra mine ældre søskende, især mine brødre, der har været meget mere inddraget i arbejdet end jeg. Det gælder dog helt generelt for os alle, at renholdelse og vedligeholdelse af kirken og kirkegården var et anliggende for hele familien, og det prægede vores liv

At det er et omfattende og slidsomt job at være landsbygraver, gælder naturligvis ikke kun i Bigum. Det kan man læse om i den socialdemokratiske avis VESTJYDEN.

Den 12. november, 1948, bringer VESTJYDEN et indlæg fra en anonym landsbygraver. Indlægget afspejler ganske nøje de vilkår, Bertel og Søren Halskov arbejdede under, opsummeret i overskriften:

Meget arbejde og lille løn

En landsbygravers betragtninger

Overskrift fra indlæg
i VESTJYDEN, 12.
november, 1948.

Den anonyme graver ønsker at oplyse VESTJYDENS læsere om de vilkår, der gælder for landets landsbygravere. Det sker som opfølgning på avisartikler og debat om forskellen på vilkår og løn for graverne i byerne og landsbygravere. Sidstnævnte har generelt langt lavere løn og flere arbejdsopgaver end kollegerne i byerne. Skribenten må erkende, at arbejde og forpligtelser er meget forskelligartede, men

dog tør jeg godt sige, at meget få, måske ingen får en anstændig løn, så

”størsteparten af menighedsrådsmedlemmer landet over må skamme sig”.

Herefter opregner han nogle af de opgaver, jobbet indebærer: opvarmning og rengøring af kirken, der starter mange timer før højmessens, morgen- og aftenringning, særlige opgaver ved højtiderne, snerydning, beskæring af træer, rivning af gange, klipping af hække mm.

Vi kan uden at tage munden for fuld sige, at graveren er den funktionær ved kirken, der har mest at bestille. Er lønnen så derefter? Ja, jeg spørger bare. Jeg elsker mit arbejde og vil nødig miste det, og sådan ved jeg, at de fleste af mine kolleger har det ... Er det derfor, vi bliver holdt nede. Er det derfor, vor løn er så lille?

Graveren slutter sit indlæg med at takke VESTJYDEN for at tage spørgsmålet op. Han håber, at det vil få *de høje autoriteter* til at få øjnene op for landsbygravernes kår, og at de provster, der støtter graverne og vil hjælpe dem, får følgeskab af flere.

Der er således en helt aktuel debat om behov for forbedringer af vilkår og løn i gang, da Søren Halskov tiltræder jobbet som ringer og graver i Bigum. Men der skulle komme til at gå mange år, før der kom lettelser i arbejdet ved kirken i Bigum og en væsentlig bedre løn. Faktisk sker det først efter, at han er holdt op og afløst af sin svigerinde Ella Halskov.

Bertel Halskovs tid som landsbygraver

Bertel og Ane Marie Halskov, ca. 1930.

Det er ikke så meget, vi ved om arbejdet, da Sørenns far Bertel varetog det. Men i Sørenns breve til Jenny i 1932-33, da han er forkarl på Bakkegården i Bigum, og hun tjener hos Indre Missionske damer i Risskov, er der sporadiske omtaler af livet omkring kirken og faderens gerning der.

Bertel Halskov var murer af profession, var "håndsløv" og i stand til at udføre alt muligt

med sine hænder. Selv om han var delvist invalid, var Bertel i alle årene Bigums altmuligmand. Han havde bygget hus direkte over for kirken i Bigum By, så arbejdet som ringer og graver har været nærliggende som supplement til opgaverne med reparationer for Bigum og omegns beboere. Det var ikke så let at få den betaling, han tilkom, for de udførte mureropgaver på gårdene, og det kunne være svært at mætte alle munde i hans og Ane Maries voksende børneflokk. Så selv om også lønnen for arbejdet ved kirken var yderst ringe og arbejdet hårdt, var det både kærkomment og nødvendigt. Alligevel var Bertel og Ane Marie dog nødt til at sende deres børn ud at tjene længe før konfirmationsalderen. For Sørenns vedkommende allerede som 8-årig.

En del af jobbet som landsbygraver var kalkning af kirken. Den opgave kan forekomme umulig, når man som Bertel kun havde "halvandet ben". Men med Ane Maries hjælp blev kirken kalket, når den trængte dertil, selv kirketårnet fik sin hvide kalk. Bertel satte en ære i at passe kirkegården og kirken til punkt og prikke, og uheld og skader kunne ikke afholde ham fra at passe jobbet. I januar 1933 skriver Søren således:

Jeg har været hjemme i aften. Jeg skulle hilse dig fra Helga og min mor. Far var gået i seng. Han havde lige hugget enden af en finger nede ved kirken. Han skal jo fyre i morgen. Så har vi gudstjeneste kl. 10. Det er første gang, der skal fyres i det nye varmeapparat, vi har fået. Det gamle har vi haft i 26 år. Den gang jeg var i kirke og blive døbt, var første gang der blev fyret i Bigum kirke, den 2. 12.1906.

På trods af den skadede finger, må Bertel stå tidligt op og fyre. Han har været nede ved kirken allerede lørdag eftermiddag for at kløve brænde og starte fyringen op, hvor han har været så uheldig at ramme sin finger med øksen. Men ilden skal jo holdes ved lige indtil gudstjenesten søndag formiddag, så Bertel må ned til kirken meget tidlig på morgenen/sidst på natten. Sådan var forholdene for landsbygravere i 1933, og sådan var de stadig i 1948, som der står i Vesttjyden den 12. november:

Der tænkes så lidt på, når menigheden om søndagen søger kirken, som er ren og opvarmet, hvilket arbejde ligger forud. Længe før dag, mens andre ligger i deres søde søvn, må graveren op for at fyre.

Sådan var det gennem alle de år, det var Søren Halskovs ansvar at sikre varme i kirken. Og det gjorde han med den benhårde arbejdsdisciplin, han havde med hjemmefra allerede som 8-årig.

Arbejdet ved Bigum Kirke i Søren Halskovs tid, som vi oplevede det.

Bigum Kirke var både fars og mors arbejdsplads, ja faktisk var det nærmest et familieforetagende, hvor alle familiemedlemmer måtte bidrage. Vores far og mor var meget påpasselige, måske nærmest perfektionistiske, i deres varetagelse af arbejdet ved kirken. Vi børn blev kun sat til det, der nok krævede udholdenhed, men ikke særlig ekspertise og akkuratesse – bortset fra ringning og kiming, som alle drengene og enkelte af pigerne blev oplært i.

Arbejdet ved kirken, pasning af gravsteder, renholdelse og vedligeholdelse på kirkegården og i kirken, det forberedende arbejde i forbindelse med gudstjeneste søn- og helligdage og ved begravelser, foruden den daglige ringning med kirkeklokken morgen og aften, var alt sammen omfattet af landsbygraverens mange forpligtelser og ansvar. Og vi børn blev sat til at hjælpe til med det, vi kunne. Således var det en fast pligt at hjælpe mor på kirkegården hver eller hver anden uge sommeren igennem med at skuffe og rive gangene og de tomme gravsteder.

Mor selv tog sig af alle de gravsteder, som hun fik en ganske beskedne betaling for at passe, når året var omme - og lidt mere, hvis der også skulle dækkes med gran inden vinteren. Betalingerne skulle normalt falde lige op til jul, og mor regnede naturligvis med de penge, når hun købte ind og bestilte varer til højtiden. Men det var ikke alle dem, der havde gravsteder på kirkegården, der var særlig ivrige efter at slippe kronerne, selv om det var så ringe en betaling, mor forlangte, at det næsten ikke kunne dække indkøbet af gran. Kun fordi far havde en aftale om granafklip fra sit arbejde i Bigum skov og også selv kunne skaffe gran fra egne træer, kunne det svare sig for mor at vinterdække de gravsteder, hun havde aftale om at holde. Det blev gjort lige så sirligt og korrekt, som nogen uddannet kirkegårdsgraver ville gøre det. Jeg mindes en dag meget tæt på jul, hvor en kone fra en af de større gårde kom for at betale. Hun havde en hjemmelavet julesylte med, som hun ville give mor. Og det var tydeligt, at hun så mente, det kunne være betaling for grandækningen, Men mor var standhaftig og bad om sin betaling, Endelig blev pungen åbnet. Der lå en enlig femkrone deri, som mor så fik. Når der kun var den femkrone, der havde været prisen gennem mange år, i pungen, var det svært for mor at gøre opmærksom på, at prisen ikke kunne vedblive at være det samme beløb, år efter år efter år.

Mine brødre Karl og Knud, fotograferet med nye cykler på gårdspladsen ved Lergravsvej 33, 1961. Karl og Knud havde mange pligter på kirkegården. Foto udlånt af forfatteren

Hvert efterår var der nedfaldne blade fra de mange store træer rundt om kirkegården. De skulle rives sammen og fjernes. Det var ikke én uge, men uge efter uge gennem et par måneder hvert år. Mine brødre Karl og Knud havde det som deres job gennem nogle år. De fyldte blade i en kurv, som de så skulle tømme ud over stengærdet på søsiden. Men bladene blev ved med at falde, og Karl og Knud kunne have svært ved at se en ende på.

Bigum kirke med nogle af de store træer, der smed så mange blade, ca. 1960. Foto udlånt af forfatteren.

Anderledes var det med ringning med kirkeklokken, som især drengene skulle oplæres i, Det krævede disciplin og en sikker teknik. Når den så var mestret, var det en af de sjovere opgaver, men blev det ikke gjort fuldstændig til punkt og prikke, var reaktionen fra Søren ubønhørlig. Karls og Knuds debut med ringningen kom brat og uden forudgående indøvelse, da de var en 12-13 år gamle. Da Søren helt uventet ikke var nået hjem fra

skoven, beordrede Jenny drengene til at gå ned og ringe og gøre det så godt, de kunne. Knud fortæller:

Vi hjælpes ad med at hive i rebet, og det går - efter en lidt svær begyndelse med af få klokken i sving - fint. Vi tæller og ved, der skal slås ca. 100 slag, ding-dong, ding-dong, hvorefter vi standser ringningen. Nu mangler vi de 3x3 bedeslag og får problemer, for her må knebelen kun ramme den ene side af klokken, så det siger ding og ikke ding-dong. Slagene skal falde enkeltvis og ikke for hurtigt efter hinanden, og desuden skal der være en lidt længere pause for hver 3 slag. Det kræver en særlig teknik at rykke i rebet så knebelen ikke slår tilbage på modsatte side af klokken, og den magtede vi altså ikke den dag. Men herefter var det ofte Karl og mig på skift, som stod for den daglige ringning morgen og aften. Jeg syntes det var lidt sejt at komme ned til kirken og være den, der sendte klokketoner ud over vores lille landsby."

"Peter ringer med kirkeklokken", har min mor skrevet bag på dette billede fra 1968/69. Peter er Hans' lille dreng, der står og rykker lidt i klockerebet. Hans står parat til at gribe ind, hvis der faktisk skulle komme en lyd ud af det. Både Hans og Arne har - så længe de boede hjemme - haft det som deres faste daglige job at ringe solen op og ned. Min mor har nok syntes, det var sjovt, hvis det gik i arv til næste generation."

Ved højtider som jul og påske, skulle der kimes en hel time inden gudstjenesten. Så sad drengene oppe i kirketårnet og slog med en hammer på siden af klokken. Det kunne ikke undgås, at de blev godt trætte i armene, og derfor var de også som oftest flere om det. Karl, Knud og vores lidt ældre bror Hans har været sammen oppe i tårnet for at afløse hinanden, når en blev for træt i armen.

En gang imellem går det ikke efter bogen

Det kunne dog ske, at noget distraherede, når solen skulle ringes ned, eller højtiden skulle kimes ind. Opmærksomheden blev måske afledt af andet og sjovere, eller det ensformige arbejde og kedsomhed slækkede på den tillærte arbejdsdisciplin en lille stund. Det kunne Søren slet ikke acceptere, og slet ikke, hvis hans børn forsøgte at skjule det eller lyve sig fra det. De gange, hvor det er sket, glemmer man aldrig.

En gang sad vi alle i stuen rundt om radioen for at høre Gunnar Nu rapportere fra en landskamp – mod Norge, tror jeg det var. Sport var vi alle interesserede i, og kampen var spændende. Men midt i kampen skulle solen ringes ned. Det var bror Hans' opgave. Han var naturligvis meget ærgerlig over at skulle afsted midt i kampen, så cyklen fik alt, hvad den kunne holde til – og mere end det - ned mod kirken. Far så det ud gennem vinduet, og han talte klokkeslag og bedeslag hjemme fra stuen. Dommen var klar: ringningen var gået for hurtigt. Straffen faldt prompte og gik ud over os alle. Der blev slukket for radioen.

En anden gang faldt en anden af mine brødre i snak med en kammerat nede i byen, da han var på vej til at skulle ringe inden gudstjenesten, mens far var hjemme for at skifte tøj. Så blev klokken for mange, og han turde ikke starte ringningen 5 minutter over. Det ville kunne høres derhjemme. Han var så så snedig, at han helt undlod at ringe. Men undladelsessynden kunne jo heller ikke undgå at blive bemærket, og straffen var hård.

Klokken bærer ”vovede” sange ud over landsbyen

Den mærkeligste ”synd”, som en af mine brødre har begået i forbindelse med klokkeringning og kiming står min ældste bror Kristian for. Det er et optrin, som der blev talt om hjemme i mange år, med både gru og grin, Jeg har hørt mor og far snakke om det, men husker ikke selv selve episoden. Min nevø Hans har hørt sin far fortælle om det, og han beskriver her, hvordan Kristian senere mindedes episoden:

Et år omkring påske var farfar blevet så dårlig til bens, at det kneb med at cykle til kirken og forrette, hvad der skulle gøres. Farfar var i hvert fald tilsyneladende så heldig at min far netop var hjemme i den påske, og farfar bad ham træde til med de nødvendige gøremål. Et af disse gøremål var på påskedag at ringe ind til gudstjeneste, men inden de sædvanlige 100 slag plus 3x3 skal der kimes i en time. Dengang i Bigum kirke foregik det ved at man satte sig op til klokken og så slog man på denne med en lille hammer. Jeg forestiller mig at far allerede efter blot få minutter begyndte at kede sig, og efter lidt længere tid gik hjernen på standby, og far begyndte af livets lyst at synge, Hvad far ikke havde tænkt over, er at den ene lyd så at sige bærer den anden. I hele sognet og selvfølgelig hjemme på sofaen, hvor farfar lå rekonvalescent, kunne hans sange høres. Det var nu egentlig ikke det værste, men de eneste sange far kunne udenad var såkaldt vovede eller måske ligefrem frække sange, som han havde lært af karlene på Bakkegården. Det, sidste far kunne berette for mig om den dag, var en malende beskrivelse - som selv efter så mange år stod fuldstændig skarp på hans nethinde - af farfar, der på sin sorte havelåge af en cykel, dårlig nok fuldt påklædt, kom susende nærmest med flammer ud af ører og øjne ned og ind på kirkegården. Nøjagtig hvad farfar sagde og gjorde, havde far dog ingen erindring om, Som far selv udtrykte det: tiden gik nærmest i stå, da jeg så far komme i stor hast på den cykel. Lige meget hvor meget jeg prøver, kan jeg ikke huske, hvad der videre skete”

Kirketårnet, som Bertel Halskov måtte have sin kone Ane Marie til at hjælpe sig med at kalke. Og der oppe ved klokken har mine brødre siddet og kimet den foreskrevne time ved de store kirkelige højtider ved at slå på klokken med en lille hammer.

Foto udlånt af forfatteren

Selv om der var skrappe krav og strenge straffe, hvis drengene sjuskede eller ikke arbejdede efter forskrifterne ved kirken, var arbejdet sammen med Søren ved kirken også noget, der bragte fornøjelse, når man fik lov til at være fars fortrolige arbejdskammerat,

Der skal fyres midt om natten og graves selv i hård frost

Det kunne for eksempel være at gå med til kirken, når han skulle ned og tænde op i fyret dagen før en gudstjeneste. For at det store kirkerum med højt til loftet skulle kunne nå at blive varmet godt op inden højmesse søndag formiddag, skulle optændingen i den koldeste vintertid iværksættes allerede lørdag eftermiddag.

Det husker Knud som dejlige oplevelser:

Det var ikke, fordi der var så meget, vi skulle eller kunne hjælpe med i den forbindelse, men jeg husker det, som at far gerne ville have Karl og mig med derned. Det var hyggeligt at følges med far i mørket, og det var spændende at se ham tænde op i fyret. Han begyndte altid med at sætte ild til en avis i bunden af skorstenen, og vi fik at vide, det var nødvendigt for at få gang i trækket fra skorstenen. Når der var kommet godt gang i ilden, skulle der fremdeles fyldes cinders på, vel nok et par gange i løbet af aftenen eller natten og igen tidligt næste morgen. Det er de mørke aftenture med Karl og far til kirken - somme tider i knagende frost - og den buldrende ild i det store fyr, hvor vi kunne få lidt varme i fingrene, jeg husker bedst.

Men der kunne også være fysisk barske oplevelser, når der skulle hjælpes til ved kirken: en meget kold januardag, hvor det frøs omkring 15 grader, skulle Knud og Karl hjælpe med at grave en grav, og alle tre havde hver et redskab med over skulderen. På vej derned kom Knud i tanke om, at han ikke havde fået sine vanter med. Men Søren gik jo aldrig med vanter, så Knud syntes ikke, han kunne spørge, om han måtte løbe tilbage og hente sine. På et tidspunkt blev det Knuds tur til at forsøge at slå hul på den dybfrosne jord med en jernstang. Nu var fingrene imidlertid helt følelsesløse af kulde, og frosten fik dem

til at klæbe til jernstangen. Først da de var hjemme igen og havde fået varme i fingrene, blev det opdaget, at Knud havde fået forfrysninger i den ene hånd.

Det kunne ofte være et problem, når der skulle graves grav, at jorden på kirkegården var løs og sandet, og at det blev nødvendigt at spænde brædder fast rundt om siderne, for at graven ikke skulle skride sammen under eller efter arbejdet. *Men den vinterdag var der ingen risiko for det, for jorden var frossen en meter ned*, husker Knud.

Man leger da ikke med skeletdele

Det var hårdt og udfordrende arbejde at grave en grav og gøre den klar til jordfæstelse, uanset vejret. Om det nu var på grund af rygterne om vand i gravene eller af andre grunde, men far måtte ofte finde sig i, at der kunne komme tilskuere, når han skulle grave. Det brød han sig ikke om. Der skulle være respekt om de dodes sidste hvilested. Degnen, som boede tæt ved kirkegården, havde en datter, der meget gerne ville ned og kigge, når der blev gravet, for det var ikke altid, at skeletdelene fra tidligere begravelser samme sted var helt opløste. Og det kunne da være sjovt at lege med dem, når Søren gravede dem op. Mærkværdigvis syntes degnens kone, at det var helt rimeligt, at datteren skulle have den fornøjelse.

Om sommeren var det klipning af tujahækkene, der var den store krævende opgave. Det foregik naturligvis med ren håndkraft, Det stod nok på i 2 uger, og fars arme var helt ødelagte i den periode. Så var der ikke så meget mentalt overskud hos ham. For os var det en af de mere trælse opgaver at blive sat til at rydde afklip væk.

Udover alt det tunge arbejde på kirkegården, vedligeholdelse af kirken og rensning af gamle gravsten, så man igen kunne læse de afdodes navne, omfattede fars arbejde som graver og ringer også opgaven med at pumpe orglet for kordegnen under gudstjenesten. Det alene gav ham lige så mange tjenestesteder i kirken som præsten og kordegnen, men som der stod i indlægget i VESTJYDEN *uden at lønnen derfor blev udregnet i timer på samme måde som præstens og degnens*. Det var bare en del af jobbet.

En landsbygraver og kirketjener må nødvendigvis have kone og børn til at hjælpe sig med at varetage de mangfoldige forpligtelser. Og Jenny var da også altid involveret i arbejdet, ligesom mine ældre søskende var det en stor del af tiden. Udover pasning af gravsteder og renholdelse af gange, var det arbejdet inde i kirken, der krævede en stor indsats fra mor. Jeg har ikke selv deltaget særlig meget i arbejdet ved kirken, undtagen at hjælpe med at skuffe og rive gangene. Jeg kunne også være med til at gøre rent i kirken inden gudstjenesterne og være behjælpelig, når alterkalken og bægrene skulle vaskes af, efter at mor selv havde pudset dem hjemme på spisebordet. Jeg har dog også fået lov til at dreje slibestenen rundt, når alle takkerne på den store sav, der brugtes til at save brændet til fyret i passende stykker, trængte til slibning. Endda har jeg enkelte gange fået lov at trække i saven og lære, at man ikke må *presse saven ned i træet*. Den lære sidder i mig endnu.

Travlhed og en forjaget mor, når kirkegården skal gøre klar inden søndagen

Der var gudstjeneste to ud af tre søndage. Bigum er jo en del af et tre-sogns pastorat: Vammen-Lindum-Bigum, og præsten kunne nok klare to kirker på en søndag. Før hver gudstjeneste skulle kirkegården og kirken gøres i stand. Det kunne godt gøre mor noget stresset og forjaget. Hvis mor, far, Karl og Knud skulle på kirkegården, forsvandt den ro og hygge, som der normalt var i stuen hos mor. Det var ellers normalt mit sikre, trygge helle efter skoletid. I skolen kunne jeg aldrig være sikker på ikke at blive drillet og lukket ude af

veninderne. Særlig lørdag eftermiddag, hvor der var gjort lørdagsrent, og der var kage til eftermiddagskaffen, var indbegrebet af hjemlig hygge. Men lørdagshyggen kunne blive helt ødelagt, hvis mor var på kirkegården. Så stod resterne fra frokostbordet måske endnu på bordet, og så måtte man bare i gang med at rydde op, inden resten af familien kom hjem.

En gang var jeg alene hjemme sammen med min storebror Hans og min søster Karen. Det var nok planen, at Karen og jeg skulle rydde ud og vaske op, inden mor kom hjem for at lave kaffe og aftensmad, Men Hans fik en sær ide. Måske havde han lært at eksperimentere i fysiktimerne på Realskolen i Viborg. I hvert fald mente han, at hvis man blandede rester fra frokosten: rødbeder, sennep og alt mulig andet ned i en kop kold kaffe, så ville man få en blodrensende mikstur. *Og du har jo råddent blod*, sagde han til mig, *så du skal drikke det her*. Jeg var tit syg og fik udslæt af rå frugt. *Det er fordi, dit blod er råddent*, sagde han. Da jeg ikke ville drikke den klamme drik, satte han Karen til at holde mig, mens han tvang det i mig som en anden medicin. Da mor så kom forjaget hjem fra kirkegården og var på vej gennem stuen, spurgte jeg: *Mor, har jeg råddent blod?* Desværre hørte hun ikke ordentlig efter, men svarede bare *ja, det er nok rigtig nok*. Det kunne hun aldrig senere huske eller forstå, at hun skulle have sagt. Men det fik mig til at grue for de dage, hvor mor skulle være hele dagen på kirkegården.

Nye opgaver

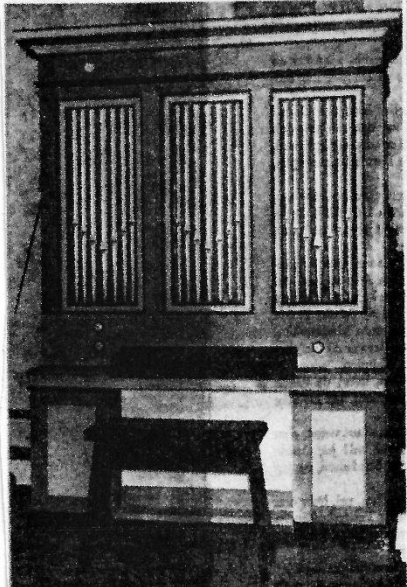
Jenny Halskov står klar til at gå i kirke for at udføre jobbet som kordegn og kirkesanger. Det gjorde hun op gennem 1970erne.

Da far måtte opgive at varetage jobbet ved kirken, fortsatte tilknytningen til kirken gennem mor i 1970erne. Hun blev kirkesanger og kordegn, og var også kasserer i menighedsrådet, hvor hun var med til at vedtage de lettelser i arbejdet, som fars efterfølgere kom til at nyde godt af. I Randers Dagblad 24. december 1970 kan man læse, at orglet er blevet restaureret for 30.000 kr. og at der nu er monteret en elektrisk blæsebælg, så graveren ikke længere skal ind og pumpe ved orglet, efter at han har ringet ind til gudstjeneste. I samme notits nævnes det, at ligesom graveren nu ikke længere har dobbeltarbejde, gælder det også organisten, der er blevet fri af hvervet som kordegn. Organisten *"blev for kort tid siden afløst af*

fru Halskov, Bigum, som kordegn".

Kontor i Mønstervæj, Willy B. Hansen. Fax kontortid kl. 10-12, telef. 45 10 54, kl. 7-9 telef. 42 68 06.
bolig: Ørum telef. 45 21 25

Bigum kirkes orgel i brug juleaftensdag

har begge haft en dobbeltstilling ved Bigum kirke, men det er først nu.
Tidligere skulle Stougaard Petersen først ringe og dernæst i gå med klædeslanger, der nu blev elektrisk, og Gustavsen med skydsomt, når han havde indlæst et prædium fra kirkesangeren, op for at bede indgangsbetjening af kirkesangeren. Gustavsen blev for kort tid afløst af fru Halskov, Bigum, kirkesanger, og med det elektriske indlæsningsanlæg til orgelstellet, det forbi med dobbeltstillinger ved Bigum kirke.

Randers Dagblad 24. 12. 1970

Og i Randers Dagblad 21. juni, 1974, bliver Jenny Halskov som kasserer for Menighedsrådet citeret for, at der er planer om at installere elektrisk varme i kirke. Bøgebrænde er blevet en dyr vare, og det er ikke en økonomisk opvarmningsform, fortæller hun.

Om det nu faktisk var rent økonomiske overvejelser, der fik menighedsrådet til at skifte opvarmningsform, eller det var efter pres fra den nye graver, der ikke som forgængerne Bertel og Søren var parat til at gå ned i kirken og fyre op midt om natten, kan man ikke vide. Vi har altid tænkt, at det nok var det sidste argument, der talte mest.

Omkring det samme tidspunkt blev også klokkeringningen automatiseret, så graveren nu slap for flere af de mest tunge og tidskrævende arbejdsopgaver, som min far og bedstefar trolig havde udført gennem trekvart århundrede. For min fars vedkommende var kirken og kirkegården vel nærmest en "overarbejdsplads" I hvert fald var der ikke mange af årets 365 dage, som han kunne kalde en fridag.

Arbejdet ved Bigum kirke har således præget vores opvækst på godt og somme tider mindre godt. Men når jeg tænker tilbage på alt det, vi har lært og fået med, er det taknemligheden, der dominerer. Vi var jævnligt med i kirke til gudstjeneste. Og nok kunne prædikerne være både svære at forstå og - forekom det mig - unødigt langtrukne, men salmerne og orgelmusikken har været en livsvarig gave, ligesom det kendskab til Biblen, kirkegangen gav, har øget forståelsen af megen skønlitteratur.

Selv om jeg ikke er religiøs, har Bigum kirke en særlig betydning for mig. Livsændrende begivenheder er knyttet til netop den kirke. Det på trods af, at jeg ikke har boet i Jylland siden mit 20. år. I 1972 var det her, min far førte mig til alteret, da Hans Erik og jeg skulle giftes.

22. april, 1972, Vi kommer ud fra kirken, Far står i dørbåbningen, lige bag mig

I 1974 lod vi vores søn Bo døbe i Bigum kirke. De sidste kirkelige begivenheder i Bigum for mig har været min mors begravelse i 1986 og min fars i 1993. Selv om den sidste Halskov er væk fra Bigum nu, efter at slægten har boet der ved kirken og søn i århundreder, er det en glæde, at jeg på kirkegården stadig kan finde deres navne på de sten, der er bevarede.

Bigum kirkegård, 25. august, 2021. Hans Erik gransker de gamle sten, der heldigvis er bevarede. Her kan man finde Bertel og Ane Marie Halskov. Deres sønner Kristian og Anders Halskov, samt Bertels ældste søster Jensine Halskov og hendes mand skrædderen i Bigum Huse, Anders Peter Hansen. Jenny og Søren's sten står endnu på gravstedet, som Knud passer.